

ДЕСТРУКТИВНИЙ ВПЛИВ КУЛЬТОВОГО МИСЛЕННЯ НА ДУХОВНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОЦЕСИ ОСОБИСТОСТІ В ПЕРІОД ОСОБИСТІСНИХ КРИЗ

Розглянута проблема впливу «культового мислення» на духовно-психологічні переживання особистості. Досліджено причини культового узаляжнення особистості під впливом суб'єктно-рефлексивної та об'єкт-об'єктної системи взаємодії. Виявлено види змінених станів свідомості і досліджено механізми виникнення деструктивних форм зміни свідомості особистості.

Ключові слова: особистість, свідомість, культове мислення, змінені стани свідомості, галюцинації, видіння, маніпуляція, навіювання, деструктивний вплив, узалежнення.

L. Grydkovec

DESTRUCTIVE INFLUENCE OF CULT THINKING ON SPIRITUAL-PSYCHOLOGICAL PROCESSES DURING PERSONAL CRISES

The article examines the influence of «cult thinking» on the spiritual and psychological experiences of the individual; the causes of a cult addicted personality under the influence of mutual interaction of the internal and the external subjects. It identifies the types of altered states of consciousness and investigates the mechanisms of the emergence of destructive forms of altered consciousness in the individual.

Keywords: personality, consciousness, cult thinking, altered states of consciousness, hallucinations, visions, manipulation, suggestion, destructive influence, addiction.

Постановка проблеми. Протягом останніх років стрімко зростає кількість деструктивних культових організацій, течій та спільнот, що претендують на «володіння істиною в останній інстанції». Даний культовий бум зумовлений зростанням екзистенційної потреби «самотньої» особистості релігійного досвіду, який для більшості ототожнюється з переживанням «надзвичайних станів свідомості». Прагнення особистості до переживання емоційно насичених почуттів, у більшості випадків, не реалізується нею в контексті особистісного зросту чи дошукування екзистенційних смислів, а є лише спробою вгамування потреби психологічної стабілізації, що має частково своїй витоки у «принципі задоволення».

На думку А. Сафронова, «здатність людини до переживання змінених станів свідомості є однією із базових властивостей людської психіки»¹.

Результати не тільки власної психотерапевтичної практики та консультування (з досвідом роботи понад 20 років) дають підстави говорити про деструктивний вплив подібних «новітніх» спільнот на психіку особистості, але й дослідження сучасних фахівців у галузі психології, філософії, релігієзнавства, теології, зокрема: Є. Волкова, В. Єленського, А. Лоргуса, о. Й.-Я. Ковальчука, А. Сафронова, Л. Філіповича, В. Целікової та ін. примушують бити на сполох щодо темпів активізації культової діяльності на наших теренах.

Проблема дослідження впливу культового фактора на розвиток змінених станів свідомості у особистості є нагальною вимогою сьогодення. Ця вимога зумовлюється, з одного боку, зростанням маніпулятивного впливу з боку нових релігійних рухів, сект різного ґатунку не тільки на особистість як таку, але ціле суспільство; з іншого – недостатньою кількістю аналітичних досліджень з даної тематики. Останнє негативно позначається на якості роботи психологічних, соціальних служб, юридичних консультацій, але й на діяльності традиційних для України церков.

Об'єкт нашого дослідження – культове мислення як психологічний феномен.

Предмет дослідження – механізми деструктивного впливу культового мислення на духовно-психологічні процеси особистості.

Мета аналізу полягає у виявленні механізмів впливу деструктивного культового мислення на особистість в період особистісних криз.

Основний матеріал та результати дослідження. На сьогоднішній день не існує загальноприйнятого визначення деструктивного культу. Тому, спираючись на цілу низку наукових та богословських праць, можемо сказати, що деструктивний культ в соціально-структурному контексті – це авторитарна,

¹ Сафронов А. Г. Религиозные психопрактики в истории культуры / А. Г. Сафронов. – Харьков : ХГАК, 2004. – С. 6.

зазвичай закрита, організація з чіткою ієрархією, діяльність якої спрямована на подавлення особистісної неповторності та індивідуальності своїх членів з чіткими руйнівними тенденціями щодо їхнього природного духовного, психічного та психологічного розвитку. Проте, в даному дослідженні нас цікавлять не стільки структуровані організації деструктивного культового спрямування, скільки стихійні спільноти, що мають ознаки впливу деструктивного культу на особистість.

Власна психотерапевтична практика та консультування дозволили нам виділити найтиповіші площини культового узалежнення особистості:

- 1) узалежнення особистості від однієї «культової особи»;
- 2) розвиток деформаційних детермінацій особистості під впливом сектантських спільнот;
- 3) вплив релігійних почуттів на формування змінених станів особистості;
- 4) вплив психічних розладів та психологічних деформацій особистості на розвиток стратегічного культового мислення.

Кожна із запропонованих площин має свій об'єкт дослідження, проте всіх їх об'єднує фактор узалежнення особистості, який хоча і проявляється в різних механізмах дії систем внутрішньо-суб'єктної рефлексії та зовнішньої суб'єкт-суб'єктної взаємодії, проте, загалом має руйнівний вплив на неї.

За останні роки зросла кількість клієнтів, що звертається на консультування з проблемами, які, як виявляється згодом, тією чи іншою мірою пов'язані з культовими узалежненнями. Проте, для більшої наочності, розглянемо дане питання безпосередньо у контексті запропонованих вище площин культового впливу на свідомість особистості.

Узалежнення особистості від однієї «культової особи».

Сучасні періодичні видання мають незліченну кількість всіляких інформаційних блоків, присвячених пропаганді цілителів, білих та чорних магів, екстрасенсів, вішунів, біоенергетиків тощо. Хотілось би звісно стверджувати, що дана проблема є актуальною виключно для осіб з відсутньою релігійною практикою, проте практичний досвід показує, що саме релігійне середовище найчастіше породжує основного «споживача» даних послуг. Оскільки представники атеїстичного середовища відкидають будь-яку здатність особистості до понадсвідомих процесів, відповідно вони автоматично випадають з простору зацікавлених осіб у таких послугах. За логікою речей, споживачами даних практик є, насамперед, особи, що мають пасивну релігійну практику, оскільки, з одного боку, вони свідомі існування містичного досвіду, а з іншого боку – не мають базових основ християнської віри. Проте споживання «такого товару», як підтверджують факти, вагоме і у практикуючих християн, особливо це стосується

я західних регіонів України. Так, серед опитаних 245 клієнтів із західних регіонів, чії родичі регулярно дотримуються релігійних ритуалів, лише 10% зазначило недопустимість вдаватися до різного роду замовлянь, «вишптувань», «викачувань» тощо.

Дослідження проведене нами серед клієнтів, що протягом життя зверталися до різного роду «надавачів культових послуг» (336 осіб) показало, що лише 12% з них відвідували «провидців» «за компанію». Натомість решта 88% користувалися даними послугами в період переживання особистісних та родинних криз. Якщо взяти базові зони деформаційного простору особистості, що спонукали її до подібного звернення, то можна виділити:

- 1) Кризи, пов'язані з травматичними ситуаціями (втрата здоров'я, матеріальні втрати, проблеми на роботі), – 50%.
- 2) Родинні деформації (сварки в сім'ї, відсутність дітей, проблеми з дітьми, зради та розлучення) – 36%.
- 3) Пошук «дотику до трансцендентності» – 14%.

Тож цілком природно постає питання, які саме потреби забезпечують представники культових послуг. Аналіз анамнезу звернень клієнтів до таких фахівців показав, що вони забезпечують клієнтам:

- відчуття зацікавленості особою клієнта;
- безумовне прийняття з боку надавача послуг;
- певну психологічну підтримку.

Перші три пункти визначають механізм створення у клієнта відчуття розуміння його проблем, що створює передумови психологічного розкриття особи для подальшого спілкування з «ворожитом» чи «духовним провідником».

На сучасному телебаченні існує чимало програм, що висвітлюють екстрасенсорні властивості людини. Безперечно, в компетенцію телебачення не входить завдання відслідковування джерел походження тих чи інших вмінь людини. Але при цьому у глядача формується виключно позитивне ставлення до екстрасенсорики, біоенергетики та окультних технік як таких, що сприяють вирішенню тих чи інших життєвих проблем. За подібних обставин навіть особи, котрі вважають себе практикуючими християнами, в критичних обставинах життя нерідко звертаються саме до надавачів подібних послуг, бо лише вони «гарантують» швидкий результат.

Аналіз діяльності більш ніж чотирьох десятків осіб з «надзвичайними здібностями» дозволив нам виділити наступні категорії «магів»: харизматичні авантюристи, технологічні маніпулятори, окультисти, сензитивники. Існує ще одна категорія – це *пророки*, тобто люди, що мають високодуховне життя і проявляють суть подій, явищ тощо. Проте дана категорія має винятковий характер у всій історії людства.

Харизматичні авантюристи – це особи, що завдяки власним психологічним якостям вміють «зачарувати», захопити людину собою і використовують її для збагачення.

Технологічні маніпулятори – це категорія осіб, які часто-густо вірять самі в свої «надзвичайні властивості», володіють навичками НЛП та гіпнотичними техніками, мають егоцентрований спосіб мислення.

Саме ця категорія нерідко сприяє розвитку фобійних розладів у своїх клієнтів. Наведемо один з найтиповіших прикладів цієї проблеми.

Клієнтка – 42-річна жінка, вдова, кандидат біологічних наук. Має проблеми з кишково-шлунковим трактом. Методи традиційної медицини виявилися не достатньо ефективними у лікуванні. Тож жінка вирішила скористатися послугами екстрасенса, порекомендованого їй однією співрозмовницею, з якою вона познайомилася на курорті. Екстрасенсом виявився привабливий чоловік віком біля 50 років. Вона смутно пам'ятала, що було на сеансі. На кілька днів їй здалося, що її стан покращився, проте виникала якась внутрішня потреба знову і знову іти до цілителя. Вона почала аналізувати для себе причинно-наслідкові зв'язки потягу і прийшла до висновку, що під час сеансів екстрасенс сугестує їй подібні бажання. Жінка всупереч потягу перестала відвідувати «цілителя» і в неї почала розвиватися манія переслідування. Образ цього екстрасенса не давав їй спокійно жити. Їй постійно здавалося, що він поряд з нею: вона бачила його у вікні сусіднього будинку, бачила в натовпі, у транспорті, навіть відчувала його присутність у себе вдома.

Безперечно, у цьому випадку не йдеться про містику. В подібній ситуації чітко простежується застосування певних технік, спрямованих на узалежнення особистості від конкретної особи.

При роботі з даною клієнткою був використаний її релігійний потенціал: акцент терапії був зроблений на те, що вона не сама, а є той, хто сильніший за будь-яку людину, – Творець. І коли вона зосередила увагу на тому, що за її спиною стоїть більша потужна фігура, ніж екстрасенс, лише тоді змогла відчути власну силу, яка в її переживаннях ніби перетікала до неї від Бога. Духовно-орієнтований психотерапевтичний процес відбувався в контексті «психологічного віддання» Творцеві власної недосконалості і прийняття замість цього Його милосердя, любові та захисту. У результаті, образ екстрасенса втратив для жінки емоційну значимість і перетворився в образ майже невідомої людини із натовпу².

² Гридковець Л. М. Вплив змінених станів свідомості людини на переживання видінь та галюцинацій / Л. М. Гридковець // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції: Психологічна безпека та адаптація особистості. – Київ; Дніпропетровськ, 2007. – С. 9-17.

Цей випадок є досить типовим у консультативній практиці психологів, які спеціалізуються на подоланні культової залежності. Проте методи подолання завжди визначаються відповідно до особистісних характеристик конкретного клієнта. Не існує жодної універсальної практики, яка могла б постійно гарантувати стовідсоткові результати ефективності роботи.

Повертаючись до заявленої проблематики, слід зауважити, що далеко не всі «цілителі» задовольняються лише матеріальною винагородою. В моїй практиці було кілька випадків, коли клієнткам була сугестована сексуальна залежність від екстрасенса, до того ж, вікові межі жертв є дуже широкими – від 20 років до 60-ти. Цікавим було те, що лише одна клієнтка усвідомила сексуальний контакт з екстрасенсом, хоча і не на першому сеансі і не на початку інтимних стосунків, а лише після їх завершення «цілителем». Проте, всі вони звернулися на консультацію з проблемою потужного сексуального потягу до «цілителя». При чому, одна з дівчат констатувала власну незайманість, кілька інших мали цілком стабільні шлюби, а 60-річна жінка не мала сексуальних контактів з чоловіками понад 30 років. Аналіз методів впливу подібних екстрасенсів показав застосування ними гіпнотичних технік на кшталт класичного (естрадного) гіпнозу, за допомогою якого жінка вводилася у стан гіпнотичного сну. Методи допомоги цим жінкам були різні: від застосування технік гештальттерапії до духовно-орієнтованої терапії. Проте, акцент, в даному випадку, був зміщений із подолання залежності від особистості екстрасенса на подолання сексуальної залежності від нього. Тобто робота, в першу чергу, велася із сексуальними потягами жінок та сублимацією сексуальної енергії в конструктивне життєве русло³.

Існує ще одна причина формування в особистості залежності від псевдоцілителів: останні досить вдало сугестують клієнтам страх перед припиненням сеансів, вірніше навіть не перед фактом припинення відвідування цих сеансів, а страх перед наслідками відмови від «допомоги» екстрасенса.

Сензитивники – це люди з природною рецепторною чутливістю до хвильових коливань, які мають здатність відтворювати ці коливання в якості внутрішніх образів (ефект радіо та телебачення), що за формою можуть відрізнятися від реалістичних картин, проте чітко зберігають їхню суть.

Дана категорія осіб за своїми здібностями подібна до музикантів з чутливим слухом, «дегустаторів» запахів тощо. Як правило, вони відтворюють інформацію ситуативного характеру, без жодного «передбачення». Подібні

³ Гридковець Л. М. Культовий фактор у розвитку змінених станів / Л. М. Гридковець // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції : Терапія та профілактика психологічних і соціальних залежностей. – К. : Легко-інк., 2006. – С. 98-117.

властивості нерідко використовуються представниками криміналістичних органів в пошуках зниклих осіб.

Проте практика показує, що духовний рівень такої особи також має велике значення. Попри те, що будь-яка констатація факту є нейтральною, особливості її подачі можуть мати протилежні наслідки. Наприклад: людина своїми діями створила довкола себе небезпечну ситуацію, яку не усвідомлює. Сензитивник, що не має релігійного досвіду, констатує лише факт небезпеки, створений особою, і вже на людський розсуд пропонує поради уникнення цих небезпек. Натомість сензитивник, який має активну релігійну практику, виходить із ситуації з позиції «особистісного вибору людини» і її здатності брати на себе відповідальність за те, що було зроблене. При цьому даний процес передбачає кілька етапів: усвідомлення особою власних помилок і прикroachів, яких вона завдала іншому; покаяння, Таїнство Сповіді, Таїнство Євхаристії, віднаходження шляхів перепрошування та виправлення помилок (ефект митаря). Тобто на відміну від першого, у другому випадку запускається складний процес переосмислення і переорієнтації особистісного простору клієнта в контексті активізації його екзистенційного пошуку.

І остання категорія: *окультисти* – це особи, які використовують різного роду окультний досвід та практики. Серед осіб, які реально мають надздібності, саме вони складають базову частку в когорті, оскільки даний досвід добровільно набувається як безпосередньо особою, так і передається в якості родового несвідомого. Саме ці представники є найнебезпечнішими для особистісного розвитку людини і наслідки їхнього впливу, як показує практика, попри вдоволення ситуативного запиту клієнта, в подальшому мають деструктивний вплив не тільки на духовний світ особистості, але й на її психологічний розвиток та фізично-фізіологічну стабільність.

Розвиток особистісних змін людини під впливом сектантських спільнот.

Під сектою ми розуміємо закрите релігійне чи соціальне угруповання, що відокремилася від однієї з пануючих церков чи суспільного середовища та протиставляє себе йому, культивуючи власну (часто опозиційну) ієрархію цінностей, комплекс норм поведінки та яскраво виражену роль провідника⁴.

⁴ Гридковець Л. М. Культурний фактор у розвитку змінених станів / Л. М. Гридковець // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції : Терапія та профілактика психологічних і соціальних залежностей. – К. : Легко-інк., 2006. – С. 98-117.

Ліщинська О. А. Соціально-психологічні механізми культової психічної залежності особистості в деструктивних тоталітарних організаціях : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.05 – соціальна психологія / Ліщинська Олена Альбертівна ; Інститут соціальної та політичної психології АПН України. – К. : [б.в.], 2010. – 426 с.

Сафронов А. Г. Религиозные психопрактики в истории культуры / А. Г. Сафронов. – Харьков : ХГАК, 2004. – 300 с.

У даному випадку ми не будемо аналізувати загальне положення справ в Україні щодо сектантської діяльності, оскільки нас, насамперед, цікавлять психологічні причини, які спонукають особу віднайти себе в секті, і психологічні механізми, за допомогою яких секта утримує своїх членів

У сучасному світі існує ціла низка технологій, які активно застосовуються сектантські угруповання для залучення нових членів⁵. Проте вже на перших сторінках такого відомого і давнього твору, як Біблія, ми знаходимо ідеальний опис техніки маніпулятивного зведення особистості⁶. Аналіз біблійного тексту, про спокушання змієм жінки, дозволив виявити найдавнішу формулу психологічної маніпуляції, яка забезпечується актуальною і в наш час соціально-психологічною структурою поетапного впливу на індивіда:

1. Породження сумніву в особистості у світоглядних засадах за рахунок концентрації уваги на свого роду «актуальних» питаннях на кшталт: «А чи здатна ваша влада, церква, родина тощо забезпечити вам? А чи не дурять вас ваші провідники, начальство тощо...? А чи ви дійсно задоволені своїм життям, родиною, роботою? А чи ти впевнений, що твій чоловік (дружина) зараз на роботі, а не розважається десь там?» і т. д.
2. Доведення людини до стану ступору чи розгубленості з подальшою підміною засадничих принципів (*Наприклад: «Ні, він мене не обдурює, він завжди каже правду. А якщо ні? А якщо це я, дурапа, вірю всім його словам...» тощо*).
3. Подання частини правдивої інформації з гарантуванням можливості її перевірити, так званий принцип «черв'яка» (за аналогією до риболовлі, коли рибалка закидає вудило з гачком, на якому висить черв'як, а риба, відкусивши шматок поживи, переконується, що їжа справжня, і готова сама стати стравою).
4. Забезпечення можливої перевірки поданої інформації для переконання в правдивості запропонованої концепції. За рахунок цього досягається послаблення критичності оцінювання наступної інформаційної порції.

⁵ Ліщинська О. А. Соціально-психологічні механізми культової психічної залежності особистості в деструктивних тоталітарних організаціях : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.05 – соціальна психологія / Ліщинська Олена Альбертівна ; Інститут соціальної та політичної психології АПН України. – К. : [б. в.], 2010. – 426 с.

Сафронов А. Г. Религиозные психопрактики в истории культуры / А. Г. Сафронов. – Харьков : ХГАК, 2004. – 300 с.

⁶ Святе Письмо Старого та Нового Завіту ; [пер. о. І. Хоменко]. – Рим : Видавництво оо. Василян, 1963. – Бут. 3,1-6.

5. Повторення правдивої інформації з додаванням інформаційного потоку маніпулятивного характеру⁷.

Складніші форми деструктивного впливу на особистість хоча і мають подібну п'ятикомпонентну структуру, проте забезпечуються розмежованістю соціального та психологічного факторів. При цьому, на соціальному рівні лише констатуються певні факти, а на психологічному рівні впливу – особистість підводиться до самостійної маніпулятивної постановки «актуального» питання. Для прикладу розглянемо «Федерацію всесвітнього миру», конференція якої відбулася 17 вересня 2006 р. у м. Києві під гаслом: «Через відродження сім'ї до миру у світі». Коротко аналізуючи матеріали конференції, ми продемонструємо дію п'ятикомпонентної моделі маніпуляції свідомістю (а точніше – несвідомістю) особистості:

1. Породження сумніву у суб'єкта маніпулятивного впливу:

«Двадцяте століття було періодом безперестанної боротьби та конфліктів, війн ... У всіх було сподівання на те, що ООН, яка була створена після Другої світової війни, стане інститутом миру, що вона буде інструментом встановлення миру в усьому світі. ООН зробила значний внесок у справу миру, однак, в цей час, коли їй минає 60 років, все більше, як в середині, так і поза її межами, поширюється переконання, що пошук шляхів втілення своїх основоположних принципів для ООН залишаються ще невиконаним завданням. Кількість її членів сягає 200 країн, але частіше за все представники країн займаються лише виконанням своїх представницьких функцій. Досить часто це виливається в проішовхування своїх власних національних інтересів. Зараз очевидним є те, що, по суті, вони не здатні знаходити шляхи вирішення конфліктів та досягти побудови миру в усьому світі...»⁸.

«Актуальне питання» при цьому звучить не на соціальному рівні, а на психологічному. Бо на соціальному – ми маємо справу з певною констатацією факту. Натомість на психологічному рівні починають ставитися питання до читача чи слухача: «Чи Ви впевнені, що Вам потрібна подібна ООН?», які посилюються формуванням власного запитання особистості,

⁷ Гридковець Л. М. Культурний фактор у розвитку змінених станів / Л. М. Гридковець // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції : Терапія та профілактика психологічних і соціальних залежностей. – К. : Легко-інк., 2006. – С. 98-117.

Гридковець Л. М. Вплив культурного фактору на розвиток змінених станів свідомості в особистості / Л. М. Гридковець // Практична психологія та соціальна робота. – 2008. – № 11. – С. 7-12.

⁸ Сон Мьон Мун. Федерація Всесвітнього миру : доповідь / Сон Мьон Мун. – К. : [б.в.], 2006. – С. 1.

що читає чи слухає цю промову, а саме: «Чи я впевнений, що мені потрібна така організація?»

2. Використання моменту певного збентеження особистості з поданням додаткової інформації, яка впливає на підміну засадничих понять людини:

«В зв'язку з цим, на міжнародній конференції... було проголошення заснування нової міжнародної організації, Федерації всесвітнього миру. Її місією є оновлення ООН та забезпечення нового рівня лідерства. Прагнучи стати організацією, яка може показати приклад вирішення конкретних проблем на шляху досягнення миру, UPF хоче консолідувати зусилля громадських організацій, науковців, освітян, діячів культури та релігійних діячів світу...»⁹.

3. Подача частини правдивої інформації з гарантуванням її перевірки:

«20 жовтня 2005 року проходила інавгурація Всесвітньої федерації миру в Україні.... У становленні культури миру у серцях людей ключову роль відіграє виховання зрілих особистостей та міцних сімей. Але сучасне суспільство знаходиться в моральному занепаді та створює надзвичайно нездорове оточення для дітей та молоді. Наші почуття страждають від всіляких різновидів занепаду, непристойностей та егоїстичних спокус, сім'ї розпадаються, падає народжуваність. Вирішення всіх цих проблем неможливе без відродження сімейних, високоморальних цінностей»¹⁰.

4. Забезпечення перевірки особистістю поданої інформації і послаблення критичності оцінювання наступного інформаційного потоку.

«Усвідомлюючи величезну роль сім'ї та сімейних цінностей у вихованні культури миру, міжнародна ініціатива Федерації всесвітнього миру вийшла на новий рівень розповсюдження та планує охопити практично всі країни світу під гаслом відродження сімейних цінностей. Цього разу д-р Сон Мьон Мун та його дружина пані Хак Джа Хан Мун, засновники Федерації всесвітнього миру, які присвятили своє життя меті досягнення миру, здійснюють світове турне разом зі своїми дітьми та онуками. Вони працювали з главами держав, лауреатами Нобелівської премії миру, релігійними лідерами та мають великий досвід миротворчої діяльності. Зараз вони виступають заради втілення миру в усьому світі через відродження інституту сім'ї»¹¹.

Перевірка інформації тією чи іншою мірою завжди буде підтверджена. Так, на інавгурації даної секти в Києві були присутні міністри, деякі голови облдержадміністрацій, посадовці і відомі суспільні діячі.

⁹ Там само. – С. 2.

¹⁰ Там само. – С. 2.

¹¹ Там само. – С. 3.

5. Повторення правдивої інформації, проте вже під зміненим кутом, та приєднання до неї інформаційного потоку маніпулятивного змісту:

«...Скільки б не казав я про родовід, його важливість важко переоцінити... Стосунки між батьками та дітьми – це найвищі та найважливіші серед усіх існуючих стосунків... Царство небесне – це світ, сповнений повітрям істинної любові, де все нею дихає... Ви повинні створити на землі істинну родину, в якій будуть жити разом в істинній любові мінімум три покоління – істинні батьки, істинні брати і сестри та істинні діти... Протягом історії наш зв'язок з родоводом сатани був причиною великої кількості страждань. Людство повинно рішуче розірвати цей зв'язок, отримавши щеплення від коріння родоводу Істинних Батьків (прим. автора: Істинними Батьками називається родина Мунів)... Отримавши Благословення на шлюб від Істинних Батьків, які належать до істинного небесного родоводу, ви отримаєте милість щеплення від істинного оливкового дерева... Людству необхідно повністю відновити родовід шляхом укладання змішаних шлюбів, які проводить на всесвітньому рівні преподобний Мун. Найкращий спосіб відновлення людства як дітей Бога, полягає в зміні родоводу... Рух за створення суспільств, що спирається на ідеї взаємозалежності, спільного правління та загальної етики, спрямований на усунення перешкод між душами людей та державних кордонів і на формування єдиної родини людства. Цей рух починається з однієї сім'ї... Будь ласка, станьте посланцями Небес і виконайте подвійну місію «Поліції королівства миру» та «Армії королівства миру», що будуть діяти під прапором Федерації всесвітнього миру, яка виконує функції ООН «типу Авеля»... Давайте служити Істинним Батькам, Королю та Королеві всесвітнього миру, у вічному вільному світі, де не буде потреби у Спасителі, Месії та Господі Другого пришествя!»¹².

Запропонований вінок висловлювань із доповіді Хак Джа Хан Мун дає можливість хоча б узагальнено простежити за процедурою нав'язування маніпулятивного інформаційного потоку.

Проте, цілком справедливо постає питання: яким чином подібні течії проникають на наші терени і з кожним роком охоплюють все більші верстви населення? Механізм проникнення є достатньо типовим:

1. Назва організації повинна нести ціннісний потенціал.
2. Основне гасло має віддзеркалювати прагнення організаторів задовольнити вищі потреби людини.

¹² Сон Мьон Мун. Федерація Всесвітнього миру : доповідь / Сон Мьон Мун. – К. : [б.в.], 2006. – С. 5-16.

3. На розгляд громадськості подається презентаційне звернення, а точніше, легенда, яка в неагресивній формі підкреслює недоліки сьогодення і в загальній формі пропонує концепцію позитивізації суспільства без згадування будь-яких релігійних засад, базуючись виключно на загальнолюдських цінностях.
4. Створюються низки благодійних організацій та фондів, які соціально презентують секту в активному позитивному руслі.
5. Відбувається залучення молоді, насамперед, студентської, до благочинних акцій, на кшталт прибирання території довкола храмів, пам'ятників архітектури, соціальної чи психологічної допомоги самотнім, бездомним тощо, без посвяти її у «тонкощі» ідеології.
6. На основі «легенди» до співпраці залучаються науковці та діячі мистецтв.
7. Проводиться на високому рівні, при залученні найвищих посадовців, інавгурація організації, що є її офіційним визнанням в країні.
8. Фігурування високопосадових осіб в контексті роботи чи презентації організації веде до зниження контролю за її діяльністю з боку суспільних та державних служб, що і дозволяє на подальших етапах вже відкритіше заявляти про власну ідеологію.

Паралельно при підготовці до офіційного визнання організації ведеться прихована робота для залучення нових членів на ідеологічній основі за презентованою вище п'ятикомпонентною схемою.

Під час психологічного консультування клієнти досить часто запитують: яким чином можна уникнути маніпулятивного впливу іншої людини, яка продукує описану вище п'ятикомпонентну модель. Є лише один шлях – ввічливо припинити комунікацію, а при відсутності подібної можливості – спробувати переключити увагу співрозмовника на абсолютно нову тему.

Сучасна структура нових сект десь подібна до яйця, де «жовток» – символ ідеалізованого угруповання, яке є носієм певного «таємного знання», «білок» – соціально-презентативний прошарок, який формується із осіб, що поділяють ціннісні положення «легенди». Натомість «зародок» – це лідер секти, який живиться за рахунок членів організації, успішно зростає, максимально використовуючи їх як поживу. Міцною шкаралупою служить «легенда».

Небезпека подібних організацій полягає в тому, що вони використовують альтруїстичні почуття молоді і за рахунок ціннісних ідеалів юнаків та юнок спонукають їх до активної діяльності під прапорами секти без надання доступу до справжньої ідеології даної організації. Натомість у населення

формується позитивне ставлення до секти як такої, тобто коло соціальних прихильників серед громадян України зростає і саме із цього кола, зазвичай, приходять нові члени¹³.

Але є ще одна умова успішного розвитку секти – харизматичний лідер. Отець Йоким Ярослав Ковальчук, посилаючись на цілу низку зарубіжних досліджень, у своїй книзі «Деструктивна практика сучасного сектантства», пише: «Засновниками сект найчастіше бувають особистості сильні духовно, сповнені привабливим для інших переконанням у власній ролі божественної місії... люди дії, а не мислителі. Незалежно від того, якою б нелогічною була ідея, котру вони пропагують, чи мета, до якої вони прагнуть, проти їх переконання всі роздуми виявляються безсилями... Таким чином, вчитель (провідник) – це релігійний мислитель, який прагне поширювати свою віру, мислитель, що не передбачає роздумів. Його логіка примітивна, а закономірності та співвідношення не беруться до уваги... Провідник групи має привілей безпосередньо розпоряджатися засобами насилля, які збільшують ефективність його влади, а якщо вмовляння не принесе результату, він застосовує примус стосовно неслухняної особи... Провідники багатьох деструктивних сект, які посилаються на Біблію, не мають явного консумпційного підходу до життя. Видається, що вони також визнають Божий авторитет і готові підпорядкуватися біблійним наказам, однак в спосіб, в який самі інтерпретують Біблію і Божі накази, уможливають маніпуляцію людьми і мають над ними контроль...»¹⁴.

Чимало сектантських лідерів мають психічні відхилення. Більшість із них цілковито переконані у власній божественності. Проте розвиток манії величності має поступовий характер. На перших етапах продукування ідеї чи певної концепції особистість може мати цілком позитивну мотивацію і створювати достатньо цінний продукт розумової діяльності (як, наприклад, первинні ідеї Діанетики Хаббарта). Але з поступовим узалежненням від власних теорій, з визнанням їх неперевершеними та геніальними, особа крок за кроком в процесі вибору між добром та злом починає вибирати останнє. В даному випадку під добром ми розуміємо розкриття творчого потенціалу особистості в контексті неперервності особистісного розвитку

¹³ Гридковець Л. М. Вплив культового фактору на розвиток змінених станів свідомості в особистості / Л. М. Гридковець // Практична психологія та соціальна робота. – 2008. – № 11. – С. 7-12.

Ліщинська О. А. Соціально-психологічні механізми культової психічної залежності особистості в деструктивних тоталітарних організаціях : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.05 – соціальна психологія / Ліщинська Олена Альбертівна ; Інститут соціальної та політичної психології АПН України. – К. : [б. в.], 2010. – 426 с.

¹⁴ Ковальчук Й.-Я. Деструктивна практика сучасного сектантства / Й.-Я. Ковальчук. – Львів : [б. в.], 2006. – С. 90-97.

та служіння іншим людям, а під злом – деструктивні зміни, що сталися через зорієнтованість особи на себе і власну геніальність (що і привело Хаббарта до створення саєнтологічної секти). Фанатизм щодо власної персони продукується у зовнішнє середовище, з якого врешті-решт виходять нові фанатики. Поєднання фанатизму і тиранії, як показує історія, завжди знаходить тих, хто заради ідеї готовий йти на шибеницю.

На превеликий жаль, найбільш вразливою до культових ідей є молодь. Існує ціла низка причин, які змушують молоду людину шукати себе в секті, зокрема: конфлікти в батьківській родині, неприйняття себе ровесниками, відсутність роботи, неспроможність сплатити за навчання, переживання вікових криз автентичності тощо.¹⁵ Проте, на нашу думку, існує ще одна, можливо, найвагоміша причина узалежнення молоді від секти: екзистенційна криза особистості. Сучасне молоде покоління суттєвим чином відрізняється від того покоління, що було 20-30 років тому. Семирічна дитина, яка задає питання щодо сенсу і смислу власного життя і виявляє в цьому віці прагнення відчутти і зрозуміти власне покликання, є дитиною нової генерації. І від того, що сучасні діти далеко не завжди говорять про свої турботи та хвилювання вголос, не означає, що вони про це не думають. Коли ж подібна дитина не знаходить у близьких відгуку на свої проблеми, вона намагається самотужки відшукати шляхи їхнього подолання. У цьому пошуку юні душі дуже вразливі та довірливі, чим і користаються сектантські угруповання. Молоду людину можна порівняти зі спраглим мандрівником, що йде пустелею. І коли цей мандрівник бачить калюжу води, він, не роздумуючи про її бактеріальну флору, починає жадібно з неї пити. Оскільки поряд не було того, хто міг би підказати місцезнаходження чистого джерела, мандрівник разом з водою отримує цілу низку мікроскопічних істот, які стануть для нього джерелом хвороб, а можливо і смерті.

Секта, подібно до тієї калюжі, деструктивно впливає на особистість, і часто-густо її методи впливу мають руйнівний для психіки людини характер.

¹⁵ Гридковець Л. М. Культовий фактор у розвитку змінених станів / Л. М. Гридковець // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції : Терапія та профілактика психологічних і соціальних залежностей. – К. : Легко-інк., 2006. – С. 98-117.

Ковальчук Й.-Я. Деструктивна практика сучасного сектантства / Й.-Я. Ковальчук. – Львів : [б. в.], 2006. – 146 с.

Ліщинська О. А. Соціально-психологічні механізми культової психічної залежності особистості в деструктивних тоталітарних організаціях : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.05 – соціальна психологія / Ліщинська Олена Альбертівна ; Інститут соціальної та політичної психології АПН України. – К. : [б. в.], 2010. – 426 с.

Сафронов А. Г. Релігійозне психопрактики в історії культури / А. Г. Сафронов. – Харків : ХГАК, 2004. – 300 с.

Відновлення адекватної поведінки та реакцій особистості є дуже складним і тривалим процесом.

Однією із найбільш руйнуючих свідомість людини сект є секта Свідків Єгови. Попри прокламації ціннісних вартостей, в реальному житті їхня діяльність спрямована проти особистості, проти родини. У консультативній практиці є чимало звернень чоловіків і жінок тих, хто заради секти кидав свій дім, своїх дітей, свою «половину». Подібна практика є достатньо поширеною і в інших деструктивних культових угрупованнях.

Проте культово узалежені особи, зазвичай, користуються послугами психолога чи психотерапевта для вирішення не проблем, пов'язаних з узалежненням, а цілком з прагматичних міркувань щодо розв'язання конкретних життєвих негараздів чи ситуацій¹⁶. Тож психолог та священник має використовувати ці звернення як шанс допомогти людині вийти із секти. При цьому слід розуміти, що маніпуляція з боку секти може бути знищена лише за рахунок ідентичної маніпуляції, але з протилежним вектором дії і потужнішою силою. Ця ідентичність проявляється у першу чергу в застосуванні дворівневої моделі комунікації, проте, з певними відмінностями у змістовому та смисловому наповненні. Так, на соціальному рівні консультант має забезпечити клієнтові відчуття безумовного прийняття його як особи і його вибору щодо секти. А на психологічному рівні консультант мусить культивувати у клієнта думку про те, що сам клієнт, як важлива особа, заслуговує на більш значну роль у своєму житті.

Коли ж узалежнена особа не добровільно, а під тиском приходять до психолога, то тут психотерапевтичний процес повинен бути схожим на танок в парі, де роль ведучого належить терапевту. При цьому має бути застосоване головне правило консультування: жодним словом не виявити негативного ставлення до секти. У протилежному випадку, у клієнта активується вся система психологічного захисту і подальша співпраця може бути унеможливлена. В ідеалі, психотерапевт чи психолог також повинен мати хоча б певні ознаки харизматичності. Це необхідно для того, щоб на деякий час підмінити образ лідера секти власною персоною з подальшим

¹⁶ Гридковець Л. М. Влив культового фактору на розвиток змінених станів свідомості в особистості / Л. М. Гридковець // Практична психологія та соціальна робота. – 2008. – № 11. – С. 7-12.

Ліщинська О. А. Соціально-психологічні механізми культової психічної залежності особистості в деструктивних тоталітарних організаціях : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.05 – соціальна психологія / Ліщинська Олена Альбертівна ; Інститут соціальної та політичної психології АПН України. – К. : [б.в.], 2010. – 426 с.

Сафронов А. Г. Религиозные психопрактики в истории культуры / А. Г. Сафронов. – Харьков : ХГАК, 2004. – 300 с.

відходженням на другий план і активізацією у клієнта особистісної значимості і розуміння значимості вільного вибору для нього.

Коли мова йде про підлітків, то обов'язковою є умова віддалення дитини від діяльності секти. Для цього батькам слід використати літню відпустку або ж взяти відпустку за власний рахунок і піти з дитиною в мандри. Цілком позитивною є туристична подорож з однолітками і кваліфікованим керівником по горах, печерах, гірських річках. Маршрут має бути максимально важким, а інструктор мусить бути налаштованим на формування у підлітків «відчуття ліктя», тобто відчуття допомоги з боку ближнього і усвідомлення власної здатності надати допомогу іншому. Оскільки в підлітковому віці лідеру, як такому, відводиться достатньо значне місце, то батьки повинні віднайти цікаву для їхньої дитини особистість, яка б могла через особистісний контакт налагодити тісні, довірливі стосунки з дитиною. Це може бути психолог, тренер, вчитель, священник тощо. Головне, зацікавити дитину конкретною справою та людиною із позасектанського середовища.

Висновки. Дослідження ще раз підтверджують, що деструктивний вплив культового мислення на духовно-психологічні процеси особистості найбільше проявляється в період особистісних криз людини. Саме ці особистісні кризи найчастіше використовують лідери деструктивних культів для поповнення adeptів. Презентовані у даній роботі дослідження дозволили нам продемонструвати не тільки механізми розвитку змінених станів свідомості людини під впливом деструктивних культових одиниць у різних проявах культового узалежнення, але й класифікацію найтипівіших змінених станів свідомості особистості, пов'язаних з її рівнем релігійного досвіду. Безперечним є той факт, що заявлена тема є не тільки недостатньо розробленою, але й надзвичайно складною, оскільки торкається найінтимнішого внутрішнього особистісного простору людини та простору розбудови її особистісних стосунків з Творцем. То ж дослідження в майбутньому мають враховувати цю особливість і провадитися на науково та гуманістично виважених засадах.

Література

1. Гридковець Л. М. Вплив змінених станів свідомості людини на переживання видінь та галюцинацій / Л. М. Гридковець // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції : Психологічна безпека та адаптація особистості. – Київ ; Дніпропетровськ, 2007. – С. 9-17.
2. Гридковець Л. М. Вплив культового фактору на розвиток змінених станів свідомості в особистості / Л. М. Гридковець // Практична психологія та соціальна робота. – 2008. – № 11. – С. 7-12.

3. Гридковець Л. М. Культурний фактор у розвитку змінених станів / Л. М. Гридковець // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції : Терапія та профілактика психологічних і соціальних залежностей. – К. : Легко-інк., 2006. – С. 98-117.
4. Ковальчук Й.-Я. Деструктивна практика сучасного сектантства / Й.-Я. Ковальчук. – Львів : [б.в.], 2006. – 146 с.
5. Ліщинська О. А. Соціально-психологічні механізми культової психічної залежності особистості в деструктивних тоталітарних організаціях : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.05 – соціальна психологія / Ліщинська Олена Альбертівна ; Інститут соціальної та політичної психології АПН України. – К. : [б.в.], 2010. – 426 с.
6. Сафронов А. Г. Религиозные психопрактики в истории культуры / А. Г. Сафронов. – Харьков : ХГАК, 2004. – 300 с.
7. Святе Письмо Старого та Нового Завіту ; [пер. о. І. Хоменко]. – Рим : Видавництво оо. Василіян, 1963. – 1070, 352 с.
8. Сон Мьон Мун. Федерація Всесвітнього миру : доповідь / Сон Мьон Мун. – К. : [б.в.], 2006.